

Een oase om in te mediteren De tuin van het Albertinum of St. Albertusklooster te Nijmegen

Ineke Pey

Inleiding

Op 16 november 1926 besloten de Dominicanen te Huissen tot de bouw van een nieuw klooster met studiehuis in Nijmegen.

Wat betreft de architectuur was de orde bijzonder voorzichtig. Maar liefst negen architecten werden bij wijze van besloten prijsvraag uitgenodigd om een ontwerp te maken. Het winnende ontwerp van het bureau Ed. Cuypers is ingetogen als een middeleeuws klooster, maar kan tegelijk worden omschreven met eigentijds en modern.¹

¹ De kloosterhof van het Dominicanenklooster *Albertinum* te Nijmegen, met links voor de ingang van de kapel enkele paters dominicanen (foto gemeentearchief Nijmegen, ca. 1950).

¹1. De architecten H.J.A. Bijlard en K. van Geijn van het architectenbureau Eduard Cuypers kwamen als winnaars tevoorschijn. De jury was uitzonderlijk klein. Daarin hadden alleen stadsarchitect J.J. Weve en aannemer G.H. Braam zitting. Voor namen prijsvraag-architecten zie: D. Nicolaisen (red.), *Een veelkleurig habijt, Kloosters in Nijmegen in de negentiende en twintigste eeuw*, Grave 1989, 188. Het besluit tot nieuwbouw werd genomen tijdens het Concilie der Provincie, door het Provinciaal Kapittel der Dominicanen. De eerste steen werd gelegd op 25 september 1930. Toegewijd aan St. Albertus Magnus werd het complex ingezegend op 8 september 1932.

Voor de tuin werd een prijsvraag niet nodig gevonden. De Dominicanen vertrouwden ontwerp en aanleg zonder meer toe aan W.H. Ebben (1882-1954) en H.J.Ebben (1884-1967), eigenaren van de in de zuidelijke provincies welbekende firma J.H. Ebben en Zonen, Kwekerij en Tuinarchitectuur uit Cuijk aan de Maas. Vrijwel tegelijk met de bouw, realiseerden zij tussen 1930 en begin 1933 een eveneens eigentijdse, bij het klooster aansluitende parkachtige tuin. Tevoren had de firma al op verschillende locaties en naar volle tevredenheid voor de orde gewerkt. Tot op heden ontbreekt de naam Ebben in bijna elk historisch tuinboek.

De fa. Ebben en Zonen

De oorsprong van het bedrijf gaat terug tot de tweede helft van de negentiende eeuw. Opgeleid bij de Kruissheren in het naburige St. Agatha, richtte Johannes Hubertus Ebben (1846-1921) in 1860 te Middelaar een eigen boomkwekersbedrijf op, dat al in 1869 werd verplaatst naar Mook. Het bedrijf floreerde. Had Johannes Ebben nog een kwekerij van 5 ha, diens zonen Wilhelmus Hubertus (Willem) en Henricus Johannes (Harrie) hadden omstreeks 1930 het terrein uitgebreid tot 15 ha - en inmiddels gesitueerd in Cuijk.² Afhankelijk van het seizoen bood het bedrijf in deze tijd werk aan 20 tot 30 medewerkers. Van de beide broers was Harrie de architect-uitvoerder en de meer zakelijke figuur binnen het bedrijf, terwijl Willem door zijn vader werd opgeleid tot kweker; het feit dat Willem vrijwel doof was, zal (mede) aan deze taakverdeling ten grondslag hebben gelegen. Over de verdere (school)-opleiding van de gebroeders is tot op heden niets bekend.

Behalve bomen, heesters en vaste planten kweekte Ebben ook waterplanten. De grote kweekvijver was waterdicht gemaakt met behulp van asfaltpapier, afgedicht met mastiek. Volgens dit door het familiebedrijf ontwikkelde systeem, aldus tuinarchitect André Ebben (zoon van Willem Ebben), werden ook de kleinere vijvers in de tuinen van de klanten aangelegd, waaronder de vijver van het Albertinum.³ In de tijd dat de kloostertuin werd aangelegd was het niet eenvoudig om aan bijzondere stekken te komen. De gangbare werden bij kwekers elders in Nederland besteld, zoals bij Henri Schraven uit Lottum. Toeleveringsbedrijven van exoten echter vond Ebben vooral in het buitenland. Uiteraard in het kwekerscentrum Pistoia in Italië. Maar ook in Frankrijk bij Pépinières Bruzeau (Orléans) en in Duitsland bij de gigant Hermann A. Hesse Baumschulen te Weener (Ems); Hesse haalde voor zijn 100 ha omvattende

² Harrie Ebben was in het bedrijf werkzaam tot aan de Tweede Wereldoorlog.

³ Adrianus Hermanus Wilhelmus (André) Ebben (1926) en zette met zijn broer Henricus Johannes Adrianus Ebben (1925-1975) het familiebedrijf voort. Ofschoon het Ebbenconcern momenteel vier loten telt (waaronder de 'tuinketen' Intratuin), kan vooral de Boomkwekerij Ebben BV te Cuijk als de voortzetting van het negentiende-eeuwse familiebedrijf worden gezien. Op een terrein van 60 ha worden er sinds de jaren tachtig alleen nog laanbomen gekweekt. Ik ben de heer André Ebben zeer erkentelijk voor de informatieve gesprekken over de firma op 22 februari en 21 april 1995, en zijn toestemming om enkele archiefbescheiden te mogen inzien.

kwekerij zelf de exoten uit o.a. China en Japan. De stekken werden door Willem Ebben verder opgekweekt. Zaden betrok hij onder andere van Vilmorin-Andrieux en Cie uit Parijs.

De keuze voor de Noordbrabantse onderneming moet voor de Dominicanen niet moeilijk zijn geweest. Ebben was een grote kweker, die niet alleen de plantenkennis in huis had maar, zoals André Ebben meedeelde, ook ontwerpqualiteiten. Uit de literatuur blijkt dat deze combinatie niet altijd aanwezig was bij zich op het ontwerppad begevende kwekers. De 'absurde gedachte' dat men het wat betreft de tuinaanleg 'wel zonder deskundige' kon stellen, werd door tuinarchitecten fel veroordeeld. Met name de zieloze uitwassen van de landschapstuinen werden toegeschreven aan de onkunde van kwekers. 'De minachting van den landschapstijl is dunkt mij grootendeels ontstaan door werk van onbevoegde handen. De kwekers moeten zich bij het kweken houden en niet zooals ook de bloemisten, zich geroepen voelen 's menschen tuinleven te veraangenamen door ongemotiveerde slingerpaadjes en nog ongemotiveerdere beplanting arm aan kleur en natuur...', aldus Volkel in het tijdschrift *Buiten*.⁴

Met name bij de clerus en katholieke instellingen in heel Brabant, Limburg en ver daar buiten, waren Willem en Harrie Ebben bijzonder geliefd. Hun klantenlijst uit de eerste decennia van deze eeuw telt onder de F vooral fraters, onder de O vrijwel alleen oversten, onder de P talloze pastoors en paters (waaronder de Dominicanen aan de Dennenstraat te Nijmegen) en onder de Z vele zusterkloosters (inclusief de Dominicanessen in Neerbosch-Nijmegen en in Goor). Daarnaast bestond de clientèle ook uit talloze niet-religieuze instellingen, waaronder in Nijmegen huize Villandry (herstellingsoord van de NS) en het Wilhelmiaziekenhuis. In deze tijd, waarin tuinieren door particulieren nog niet tot een cultus was verheven, liet ook de goeude burgerij (zoals artsen, notarissen, burgemeesters, fabrikanten en hoogleraren) in het zuiden des lands haar tuin aanleggen en onderhouden door de fa. Ebben. Overigens ontbreken ook de dubbele namen van de adel niet op de 30 pagina's tellende klantenlijst. Behalve voor aanleg en onderhoud, was de firma verantwoordelijk voor vrijwel alle tuinontwerpen; slechts bij hoge uitzondering werd samengewerkt met een externe tuinarchitect, aldus André Ebben⁵. Het moet niet worden uitgesloten dat de tuinontwerpen tot stand kwamen door een dialoog tussen beide broers. Echter in een pagina-groot artikel in dagblad *De Gelderlander* op 8 september 1932, ter gelegenheid van de inzegening van het klooster, wordt expliciet H.J. Ebben de architect van de Albertinumtuin genoemd.

⁴ L.J. Volkel, 'De geminachte Landschapstijl', *Buiten*, (1911), 24 juni, 291; Zie ook: M. van Høevell, 'Het arbeidsveld van den tuinarchitect in samenwerking met den architect', *Het RK Bouwblad*, 4(1932-1933), 45-46.

⁵ In ca. 1938 gaf de firma Ebben een boekje uit over het bedrijf, waarin een groot aantal foto's zijn opgenomen van de door hen ontworpen en aangelegde tuinen. Waarschijnlijk is het (anonieme) boekje geschreven door Willem Ebbens zoon Jan: *Moderne Tuinen. Hun aanleg, indeling, beplanting*, Cuijk aan de Maas, z.j. (ca. 1938), in eigen beheer uitgegeven door Fa. J.J. Ebben en Zonen, Boomkwekers, Tuinarchitecten. Het boekje geeft een goed beeld van wat in die tijd modern en actueel was in de tuinarchitectuur.

Zoals gezegd had Ebben al vaker voor de Dominicanen gewerkt. Pater Van Breda die de hele bouw van het Albertinum coördineerde, schreef enkele jaren na de ingebruik name van het klooster: '...de firma J.H. Ebben en Zonen te Cuyk ontwierp het plan voor den tuin en den vijver. Door deze zelfde firma, die meermalen blijk gaf van hare genegenheid voor onze orde, werd de tuin 2 aangelegd...'. Waarschijnlijk is met 'genegenheid' bedoeld dat Ebben zo vriendelijk (en zakelijk) was om in deze crisistijd een gunstige financiering te regelen. Hij zette bij het Albertinum de kosten van de werkzaamheden en planten, met een totaal van ruim elfduizend gulden, om in een lening; het arbeidsloon en 'diverse contante leveringen' tegen 4% rente per jaar, de planten en bomen tegen 3% rente. Dat de ontwerpkosten niet in rekening werden gebracht, was gebruikelijk bij de door Ebben veranderde of aangelegde tuinen.⁶

Kloostertuinen anno 1930

Bij de bestudering van een moderne kloostertuin dringt de vraag zich op, in hoeverre deze specifieke tuin in de loop der tijd is veranderd en hoe met name in de eerste decennia van onze eeuw over kloostertuinen werd gedacht. Middeleeuwse tuinen, ook de kloostertuinen, waren immers eenvoudig van aanleg en in alle landen van Europa nagenoeg gelijk; met een minimum aan kunst vooral praktisch aangelegd. Bestond eeuwenlang de situatie dat de (vooral) kasteeltuin het kloostervoorbeeld volgde, in de loop der tijd was daar verandering in gekomen. Vooral doordat men in de Renaissance begon de kasteeltuinen - zoals de architectuur - tot een kunstwerk te maken. In de tweede helft van de negentiende eeuw is de situatie al andersom. Langzaam maar zeker volgt nu de kloostertuin de tuinmode, zoals die bij villas en landhuizen wordt toegepast.

Actueel door de bouw van vele kloosters, wijdde het *RK Bouwblad* omstreeks 1930 enkele artikelen aan kloostertuinen. Met name bij een kloostertuin, schreef M. van Hoëvell in 1932-33, moet de tuinarchitect zich inleven in zijn ontwerp, evengoed als de architect dat doet bij een kloosterontwerp: 'Een klooster, waarbij de bouwmeester zich volkomen heeft ingeleefd in het wezen van zijn schepping, en een tuin welke evengoed bij een bankinstelling of een openbaar gebouw zou kunnen horen, vormen een onevenwichtig geheel.' De tuinarchitect diende zich te realiseren hoe kloostertuinen in het verleden waren ingericht en ingedeeld, met welke beplanting, en welke eisen daarvan nog steeds golden. In geen geval moest de nieuwe tuin een kopie zijn van de oude. De filosofie was

⁶ Zie *Moderne tuinen*, (vorige noot), p.48. De vijver werd gemaakt door de Utrechtse Asphaltfabriek te Utrecht. Pater Van Breda: Provinciaal archief Dominicanen, Albertinum te Nijmegen, dossier Historie van de Bouw, doos I. Lening: archief Ebben te Mook, werkoverzicht paters Dominicanen te Nijmegen, leveringen en onkosten 1930 t/m 1932. Het arbeidsloon en 'diverse contante leveringen' bedroeg totaal 4033,29, de planten en bomenpost was 7263,45 groot. Namen van bedrijven die aan gebouw en tuin meewerkten, worden genoemd in *De Gelderlander* van 8 september 1932, waaronder de naam van 'architect-uitvoerder van den tuin-aanleg' Ebben.

dat hier goede dingen uit verleden en heden moesten worden gecombineerd, zoals ook de kloosterlingen in hun denken elementen van oud en nieuw aanhingen, aldus Sipkes in zijn artikel 'Kloostertuinen vroeger en nu' (1933). Dit gold zowel voor de aanleg als voor de beplanting. Naast de karakteristieke oude soorten had men nu immers de beschikking over veel nieuwe variëteiten. Maar al waren de behoeften en inzichten van de moderne kloostertuin gewijzigd, het bleef een specifieke tuin en daar was men zich in het begin van deze eeuw terdege van bewust. Met name de sfeer en de serene rust voor meditatie moest de kloostertuin blijven kenmerken. De beslotenheid die vroeger veelal met een muur was bewerkstelligd, kon nu wellicht anders worden verkregen. Van Hoëvell was van mening dat het plan van de moderne kloostertuin zich wat betreft indeling moest aanpassen aan de schepping van de architect.⁷

Situering van klooster en tuin

Het terrein waarop Ebben zijn ontwerp moest baseren had de wat vreemde vorm van een langerekt trapezium, met een oppervlakte van 7,70 ha. Onbebouwd en gelegen in de toen nog zelfstandige gemeente Hatert, aan de rand van Nijmegen, werd het terrein aan een lange zijde begrensd door de Driehuizerweg. De andere lange kant liep evenwijdig aan de wat verder gelegen Groesbeekseweg; de kortste kant vormde de al enigszins bebouwde Groenewoudseweg.⁸ Op zoek naar een geschikte locatie had aannemer G.H. Braam (van het Nijmeegse aannemersbedrijf Berntsen en Braam) de Dominicanen dit terrein aangeraden, en tevens bemiddeld bij de aankoop. Ook Braam was voor de paters geen onbekende, daar de NV Berntsen en Braam niet lang daarvóór het Dominicus College aan de Dennenstraat bouwde; zij zou ook het Albertinum bouwen.

Het nieuwe klooster vertoont een complexe plattegrond, bestaande uit gebouwen rond een zeshoekige kloosterhof. De kloostergang rond de binnenhof is met het oog op het Nederlandse weer niet open, maar afgesloten met stemmig glas-in-lood. De kapel in de middenas steekt vrijwel geheel buiten de binnenhof uit en is met haar straalkapellen naar de Driehuizerweg toegekeerd. Rechts van de kapel, in het domein van de paters, bevindt zich de hoofdingang. Het studiehuis en het woongedeelte van de priesterstudenten was gehuisvest in het linker deel van het gebouw. De groenomlijsting van het architectuurontwerp, zoals dat op de winnende tekening van de architecten Bijlard en Van Geijn van bureau Ed. Cuypers te zien is, vertoont een tuinindeling die volkomen aansluit bij de sterke hiërarchische indeling van de architectuur, voor paters, studenten

⁷ M. van Hoëvell, 'Klooster en kloostertuin', *Het RK Bouwblad*, 4(1932-1933), 311-314; C. Sipkes, 'Kloostertuinen vroeger en nu', *Het RK Bouwblad*, 4(1932-1933), 376-380.

⁸ Het terrein bestond uit drie samengevoegde percelen die in het bezit waren van de heer Selbach, de heer Kroes en dr. Hoefnagels.

